

ВИДАТНИЙ ДОСЛІДНИК ЕТНОКУЛЬТУРИ ТА ЕТНОІДЕНТИФІКАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНЦІВ СХІДНОЇ СЛОВАЧЧИНИ (до 65-річчя з дня народження Мирослава Сополиги)

Ганна Скрипник

Мирослав Сополига

Історія та пам'яткоохоронна діяльність одного з найвідоміших українських музеїв поза межами України — Музею української культури у Свиднику, 55-річний ювілей якого науковці Словаччини та України відзначають цього року, тісно поєднана з діяльністю видатного вченого — етнолога, музеолога, громадського діяча та видавця Мирослава Сополиги. Уже чверть століття він очолює цей знаний у світі осередок української культури, пильно оберігаючи його від несприятливих суспільно-політичних обставин та численних спроб ліквідації. Цього року Мирослав Дмитрович відзначає свій 65-річний ювілей, до якого він наблизився, сповнений творчої енергії, оригінальних ідей та молодечого завзяття.

Хоча життєвий і науковий шлях Мирослава Сополиги головню пов'язаний зі Свидником (містом його народження та шкільних років) та Пряшевом (містом, у якому здобув освіту на філософському факультеті Університету ім. В. Шафарика за спеціальністю українська мова та література), проте дитинство його пройшло на багатій історичною пам'яттю про героїчну минувшину Рівненщини (куди в повоєнний період у рамках міграційних процесів на 14 років переселилися його батьки).

У 1967 році після закінчення університету М. Сополига розпочав багаторічну працю в Музеї української культури, де з 1972 року очолив відділ етнографічної роботи. Вибір народознавчої спеціальності молодим дослідником був не випадковий з огляду на його глибокий і незмінний інтерес до народної культури ще зі студентських літ.

Поле діяльності М. Сополиги обіймає кілька векторів, серед яких — науково-організаційна, науково-дослідницька, експертна, координаційна та масштабна експедиційна й пам'яткоохоронна робота, спрямована на збереження народної культури українців Словаччини. Звісно, основним з-поміж них, що утворював міцний підмурівок для всіх інших векторів, була науково-дослідницька діяльність, результати якої вчений утілював у музейних експозиціях, брав за основу мотивацій культурно-охоронних проектів та просвітницької роботи, едиційної та публіцистичної практики.

У 1960—1970-х роках Мирослав Сополига здійснив численні мандрівки по краю, провів народознавчі експедиції фактично в усі русинсько-українські села Східної Словаччини, де зібрав унікальний етнографічний польовий та документальний матеріал з усіх царин народного життя. Його власні збірки пам'яток, як і незліченні фотофіксації та записи від інформаторів, стали цінним надбанням фондів Музею української культури у Свиднику. З 1976 року вчений уже обіймає посаду заступника директора Музею, поєднуючи титанічну адміністративно-організаційну роботу з науковими дослідженнями за темою, що стала провідною в його науковій діяльності — народна архітектура та побут українців-русинів Пряшівщини.

У 1976 році з'являється одне з перших вагомих досліджень ученого «Народна архітектура українців Східної Словаччини», в основу якого автором покладено як польові спостереження

**Славетні народознавці з Пряшівщини:
шлях до наукових вершин**

та відомості, зафіксовані в ході етнографічних експедицій, так і розмаїті фактологічні дані з опублікованих праць та архівних матеріалів.

Новим здобутком М. Сополіги в опануванні зазначеної тематики та розкритті її на розлогішій фактографічній основі стала монографія «Народне житло українців Східної Словаччини» (опублікована 1983 р. в Пряшеві). Дослідники слушно вказують на узагальнюючий, фундаментальний характер цієї праці, що розкриває природно-кліматичні, соціально-економічні, історичні фактори житлобудівної традиції краю та висвітлює етнокультурні впливи і взаємозв'язки в царині народного будівництва. Наскрізною ідеєю цієї, як і низки інших розвідок М. Сополіги, є положення про те, що пам'ятки матеріальної культури місцевої людності виразно вказують на їх найтіснішу пов'язаність з українською етнокультурною традицією, невід'ємною складовою якої вони постають: «найдавніші будівельні пам'ятки в досліджуваній області — багато їх ознак та компонентів (наприклад, конструкція печі, хата з боковою коморою, хата з сіньми — боїщем, різні прибудови у формі причілків, а також покуття за столом, окремі види меблів і т. д. — це яскраві докази того, що культура цього народу має українську основу і є її складовою частиною»¹.

Логічним продовженням досліджень М. Сополігою української народної архітектури Північно-Східної Словаччини є синтетична за змістом та фактологічною основою його монографія «Перлини народної архітектури», виконана в словацько- та україномовній версіях. Важливим позитивом праці є наявність у ній англomовного та німецькомовного перекладу, який уможливує залучення інформативного потенціалу дослідження до ширшого наукового простору. Робота репрезентує цінні зразки дерев'яної сакральної архітектури, частина з яких (27 дерев'яних храмів з території Північно-Східної Словаччини) завдяки художньо-стильовим характеристикам, суспільному значенню та мистецькій неповторності ввійшла до складу культурних пам'яток національного значення (згідно з постановою Президії Словацької національної ради). Як зазначається в передмові, автор ставить за мету популяризацію

пам'яток культурної архітектури українців Пряшівщини: «предметною публікацією хочемо наблизити широкій громадськості унікальний комплект дерев'яних греко-католицьких або ж православних храмів, що збереглися в області Північно-Східної Словаччини в місцевостях з русько-українським населенням»². Хоча завдяки високій художній та естетичній вартості ці пам'ятки неодноразово ставали предметом пильного вивчення та дискусій істориків, етнографів, філософів, архітекторів щодо їх генезису та типології, проте дослідник слушно вважає актуальним науковим завданням, що має ще й виразний соціокультурний контекст, застосувати синтетичний підхід до студіювання їх етно-мистецької сутності й джерелознавчого значення, який дозволив би розкрити складну культурно-генетичну історію цього феномену народної культури з огляду на міжетнічні взаємозв'язки.

У праці розглядаються такі вузлові аспекти проблеми, як духовні витоки та культурні паралелі дерев'яної сакральної архітектури русинів Східної Словаччини, аналізуються особливості будівельних технік та архітектурної майстерності, художньо-мистецького оздоблення. М. Сополіга розглядає непрості історико-релігійні процеси на Закарпатті, що перебувало під помітним політично-конфесійним тиском домінуючих держав і релігій. Історичну панораму релігійного життя населення краю дослідник розкриває в контексті характерних особливостей його етнічної та етнокультурної історії, вказує на природну присутність у Карпатському регіоні численних пам'яток східних слов'ян, які проникали сюди з областей Дністра, Пруту і Чорноморського побережжя під натиском кочівників, уже починаючи з VI–VII ст. Незважаючи на дискусійність питання часових і територіальних меж поширення східнослов'янського культурного впливу, незаперечним, на думку М. Сополіги, залишається факт, що вже із середини I тис. на території Східної Словаччини мешкали представники південно-західної групи східних слов'ян, відомих під назвами «венеди», «анти» і «склави», а пізніше — «русини», «руснаки», «українці». Учений підкреслює, що «конфесій-

на приналежність донині є головною характерною ознакою русинів-українців Східної Словаччини, якою вони відрізняються від словаків і поляків римо-католицького віросповідання³. Ґрунтуючись на аналізі архітектурної специфіки досліджуваних пам'яток, М. Сополига акцентує відмінність храмової архітектури українців-русинів Карпат від аналогічних сакральних об'єктів германських племен та західних слов'ян, у яких «найбільше віддзеркалюються впливи світових історичних стилів», унаслідок чого «і дерев'яні будівлі споруджувалися за зразком готичних, а пізніше барочних мурованих костельів»⁴. Натомість дерев'яні церкви в словацько-польсько-українському прикордонні, за його спостереженнями, мають беззаперечну пов'язаність з українсько-карпатською групою сакральної архітектури: «В області Північно-Східної Словаччини, подібно як і в бойківській області Закарпатської України і лемківській області Польщі, унаслідок специфічних історичних, політичних, соціально-економічних, культурно-суспільних, природних і кліматичних умов життя формувався єдиний тип дерев'яних храмів східного обряду»⁵.

Етнокультурна специфіка українців краю, питання планування і внутрішньої характеристики народного житла; особливості, традиції та новації сільського народного будівництва на теренах Східної Словаччини стали предметом дослідницької уваги і висвітлення також у монографічній праці «Ukrajinci na Slovensku. Etnokulturne tradície z aspektu osídlenia, ľudovej architektury a byvania» (2002) та рясній низці розвідок, опублікованих у Науковому збірнику Музею української культури у Свиднику (1972 р., № 6, кн. I; 1976 р., № 7; 1977 р., № 8; 1980 р., № 9, кн. I; 1986 р., № 14; 1995 р., № 20 та ін.).

Результатом плідної дослідницької діяльності М. Сополиги в царині не лише житлобудівної традиції, а й матеріального побуту в цілому (одяг, народне харчування, традиційні господарські заняття) у його тісному зв'язку з духовною та звичаєво-обрядовою культурою та з огляду на українсько-словацькі взаємо-

впливи стала фундаментальна 500-сторінкова монографія «Tradicie hmotnej kultury ukrajincoev na Slovensku» (опублікована в 2006 р.). Оцінюючи цю працю, дослідники відзначають, що саме ця монографія, що не має аналогів у Словаччині, «є його найбільшим науковим досягненням»⁶.

Одночасно із цією широкоформатною та багатоаспектною пошуково-дослідницькою діяльністю (узасадненою на зібраному власноруч експедиційному матеріалі) та на її основі М. Сополига в 1979 році успішно захистив кандидатську дисертацію «Народне житло українців Східної Словаччини» на філософському факультеті Університету ім. Я. Коменського та Словацької академії наук в Братиславі, а 1993 року в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України — докторську дисертацію «Народне житло українців Пряшівщини» і здобув ступінь доктора історичних наук, що стала важливим фактом офіційного визнання наукових досягнень дослідника.

Учений також брав участь у реалізації ряду престижних наукових проєктів у рамках діяльності Народознавчого інституту Словацької академії наук, пов'язаних з роботою над «Етнографічним атласом Словаччини» (1990), «Енциклопедією народної культури Словаччини», а також над розробкою фундаментальних тем (з 1985 р.) про «Етнокультурну спільність в карпато-балканській області», а згодом — про «Етнічні процеси в Середній та Східній Європі» та ін.

Мирослав Сополига є одним з небагатьох українських учених Словаччини, хто не уявляє себе поза історією і долею свого народу, хто не мислить свої наукові досягнення як самоціль, а всім своїм авторитетом, усією силою об'єктивної аргументації стоїть на захисті збереження культурно-національної самобутності автохтонної українсько-русинської меншини в цій країні. Саме ідея єдності українців-русинів Пряшівщини з усім українством є провідною в його працях і в його титанічній науково-організаційній діяльності. Уже з початку 80-х років ХХ ст., що супроводжувалися новими суспільно-економічними й політичними тенденціями в Словаччині, зокрема, спробами

**Славетні народознавці з Пряшівщини:
шлях до наукових вершин**

реалізації так званої програми деукраїнізації русинської меншини краю, учений на підставі історичних та етнологічних фактів розвінчує надуманість проблеми «політичного русинства», вказує на її замовний характер, переконливо обстоює тезу про етногенетичну та мовно-культурну спільність українців-русинів Словаччини з усім українським народом, їхнє право на збереження своєї етнічної ідентичності та на культурно-національний розвиток. Йосип Вархол із цього приводу слушно пише, що «у своїх численних наукових та науково-популярних статтях, письмових протестах, резолюціях, відкритих листах та різних зверненнях, науково подібні нісенітниці Мирослав Сополіга спростовує правдивими, глибоко продуманими, вагомими й змістовними аргументами, доводячи таким чином етнічну єдність русько-українського населення в Карпатах, неодноразово підкреслюючи, що «ніхто не має права ліквідувати чи шматувати нашу культуру, бо вона належить нам усім — русинам-українцям як єдиній національній культурно-етнічній спільноті»⁷.

Як відомо, проблема єдності українства (з огляду на посилення сепаратистських тенденцій, інспірованих деякими зовнішньополітичними силами та окремими заангажованими політиками Закарпаття та Сходу України) постала за часів незалежності як одна з найважливіших у системі стратегії внутрішньої безпеки держави. Тим-то звернення М. Сополіги до цієї теми і його принципова наукова позиція істотно доповнюють об'єктивною етнологічною аргументацією спектр досліджень та висновків з етнокультурної та етнічної історії України, спростовуючи новітні псевдонаукові концепції.

Хоча проблеми етнічної ідентифікації українців Пряшівщини, що фактично є однією з пріоритетних дослідницьких тем М. Сополіги, він торкається більшою або меншою мірою майже в усіх своїх наукових працях з етнокультури краю і навіть у публікаціях з історії музейництва⁸, проте найґрунтовніше розглядає її в спеціальній науковій розвідці «До питань етнічної ідентифікації та сучасних етнічних процесів українців Пряшівщини»⁹. За обсягом ця студія істотно поступається вже згадуваним монографічним працям ученого,

утім, її суспільно-політичний контекст надзвичайно актуальний, що зумовлює потребу ґрунтовніше зупинитися на основних постулатах дослідження. У ньому автор лаконічно розкриває в історичній ретроспективі весь непростий кількасотрічний шлях суспільно-політичного й культурного розвитку українців-русинів Пряшівщини; характеризує етнодемографічні процеси в їхньому середовищі, слушно зауважуючи, що хоча кількість представників цієї етнічної спільноти українського походження перевищує 150 тис. осіб, проте, за офіційними статистичними даними, «у Словаччині проживає лише 30–40 тис. представників української, або «русинської» національності», які мешкають у 220-ти селах, компактно розташованих на території Північно-Східної Словаччини вздовж словацько-польського кордону¹⁰. Саме багатосотлітня відмежованість українців-русинів від основного ядра свого народу політичними кордонами, на думку дослідника, і спричинилася до уповільненого етнічного самоусвідомлення та масштабних асиміляційних процесів серед них: «Якраз той факт, що східнославацькі українці ніколи не жили в спільному державному цілому зі своїм матірним народом, зумовив складні етнічні процеси, які нам необхідно пізнати, щоб усвідомити свою історію та культуру. Формування етнічної чи національної свідомості відбувалося тут значно повільніше, порівняно з основною масою українців, а також у довготривалій ізоляції від неї»¹¹.

Розвідка містить добре аргументовану історичну довідку щодо природи та динаміки місцевої етнічності, значення етноніма «русин» (за умови свідомої протидії утвердженню етноніма «українець» як ефективного чинника збереження національної ідентичності та етнічної самосвідомості, витіснення його політичними засобами державних домінуючих народів).

«Загальновідомо, — пише автор, — що на сьогоднішній західноукраїнській етнічній території проживала людність південно-західної групи східних слов'ян, які називалися венеди, анти, склави, а пізніше руси (роси), русини, руські люди. У X ст. роздрібнені східнослов'янські племена об'єдналися в спільному державному утворенні — Київській

Русі... І хоча питання західного кордону цієї держави донині залишаються спірними, виразні сліди руської, тобто української, культури тут є безсумнівними... Проявляється це в мові, культурі, в етніміах "русин", "руснак", "русський", у топонімах Руськів, Руська Бистра, Руська Воля, Руська Нова Весь, Руський Грабовець, Руський Кручов, Руські Пекляни і т. д.»¹². Міркування М. Сополіги щодо етнічної історії населення краю та еволюції, етапності розвитку українсько-русинської етнімії відбивають сучасний рівень наукового трактування співвідношень і функціонування локальних та загальнонаціональних етніміїв: «Подібно, як в інших народів, в українців могло функціонувати декілька регіональних чи локальних назв, в основу яких покладено географічні, природно-ландшафтні, соціально-політичні, етнокультурні та інші чинники»¹³.

М. Сополіга порушує ще одне актуальне й недостатньо з'ясоване в етнологічній науці питання — виникнення і термінологічне означення особливих історико-етнографічних регіонів та субетнічних груп українців, зазначаючи, що до з'яви таких назв української етнічної території Східної Словаччини, як «Пряшівська Русь», «Пряшівська Лемківщина», «Пряшівщина» спричинилася їх пов'язаність із культурним і релігійним центром русько-українського населення — містом Пряшевом, а щодо назв етнографічних груп українців — «гуцули», «бойки», «лемки», то їх виникнення є результатом особливостей етнокультурної історії західних українців. Дослідник розкриває політичну природу причин, через які історична етноназва сьогоденних українців «русин» стала предметом різних спекуляцій, зазначаючи, що подібно до того, як уже з XVI ст. Московська держава, запозичивши для себе етнополітонім «Русь», намагалася відмежувати його від русинів-українців, протидіючи вживанню етнополітонімів «Русь», «Україна» і запроваджуючи щодо них зневажливі, з відтінками маргінальності терміни «малорос», «малорус», «Мала Росія», так само й на Закарпатті в інтересах угорських пануючих верств і з метою посилення роз'єднаності, сепаратистських

тенденцій в українсько-русинському середовищі забороняється використання націоконсолідувальної назви «українець» і зумисне консервуються назви «угророс», «карпаторос», «карпаторус», «карпаторусин», «підкарпатський русин», «рутен»¹⁴. На протидію такій політиці і задля збереження й об'єднання українсько-русинської етнічної групи в Угорщині та Словаччині самими українцями «вже в минулому столітті вживаються терміни "русин-українець", "українець-русин", "русько-український", "українсько-русський" і т. п. Ці терміни з тих самих міркувань актуальні й сьогодні»¹⁵.

У дослідженні автором порушуються й деякі загальнотеоретичні питання щодо сутності етнічності та її визначників, зокрема, розглядаються основні етноідентифікаційні чинники, що вплинули на збереження українцями Пряшівщини своєї етнічності (мова, культура та етнічна традиція, етнічна територія, етнічна самосвідомість та самоназва, етнопсихологія тощо). З огляду на сепаратистські політтехнології, запроваджені щодо русинів-українців упродовж останніх десятиріч, що спричинили етнонаціональні та мовно-ідентифікаційні деформації, дуже актуально й відповідально звучать висновки М. Сополіги про загальноукраїнське коріння місцевого діалекту русинів Пряшівщини: «у своєму фонетичному, морфологічному, синтаксичному та лексичному складі цей діалект зберіг усі характерні ознаки східнослов'янської мовної групи. Первісний, тобто основний, запас слів сільського населення, який служив для комунікації в рамках сімейного та суспільного життя, але й в традиційних формах заняття, є, безперечно, український»¹⁶. Підкреслюючи роль мови як визначального етнічного індикатора, що одночасно виконує інтегруючу функцію між членами етнічної групи та діє як комунікативний бар'єр щодо інших етносів, М. Сополіга простежує негативні наслідки словакізації місцевої лемківської говірки, що відбувається під впливом зовнішніх чинників та за умов незадовільного стану української національної освіти. Унаслідок штучної словакізації, на думку автора, формується лексична відмінність лемківсько-русинської говірки від літературної української

**Славетні народознавці з Пряшівщини:
шлях до наукових вершин**

мови, що використовується певними політичними силами як аргумент на користь ідеї про окремішність, «самобутність цього діалекту, який нібито не має нічого спільного з літературною формою української мови»¹⁷.

Неспроводимим аргументом на користь єдності українців-русинів Пряшівщини з українським народом є передусім пам'ятки матеріальної культури, зокрема дерев'яні церкви, форми поселень, первісні форми забудови дворів, окремі види світських будівель, давньоукраїнський різновид печей, меблі та інше хатнє начиння в українсько-русинських селах Східної Словаччини, які за їхніми етнографічними характеристиками та особливостями належать до найдавніших виявів української етнокультури.

Оплотом етнічності, виразною ідентифікаційною ознакою українсько-русинського населення Пряшівщини постає також віросповідання, належність до пастви церкви східного обряду, на яку опирається народна культура. За М. Сополігою, взаємозв'язок «етнічних і конфесійних ознак східнославацьких русинів-українців є настільки сильним, що інколи дуже важко, ба навіть неможливо встановити, котра ідентифікація є вирішальною. Тому часто трапляється, що на питання «Живуть у цьому селі католики?» отримуємо відповідь: «Ні, лем руснаки». Однак така сама відповідь буде й на питання «Живуть у цьому селі словаки?» Отже, етноцентризм та взагалі етнічне усвідомлення русинів-українців у великій мірі детерміновані якраз віросповіданням»¹⁸. Переконливими фактами щодо українських етнічних витоків населення Східної Словаччини є, на думку вченого, численні зразки його духовної творчості — пісні, звичаї, обряди, вірування, легенди, перекази, казки, приказки та інші форми усної народної творчості¹⁹.

Водночас дослідник свідомий, що з плином часу та під тиском несприятливих суспільно-політичних реалій означені етноідентифікаційні чинники зазнають істотних змін, їхня роль помітно послаблюється, в українсько-русинському культурному середовищі поступово розгортається процес акультурації,

стирання ідентифікаційних ознак етнічності через поширення загальноєвропейських стандартів та нівеляцію традиційних елементів етнокультури, що детермінований довготривалим етнічним відмежуванням українсько-русинської меншини Пряшівщини від решти української спільноти (унаслідок створення адміністративно-політичного кордону й порушення компактності етнічної території народу, його економічної та соціально-територіальної організації як єдиного цілого).

У розвідці проаналізовано особливості етноідентифікаційних процесів у контексті загальних критеріїв «позитивної» ідентифікації національних меншин. М. Сополіга вказує на їх залежність не лише від суб'єктивних передумов, але й загалом від якості міжетнічних відносин у суспільстві (рівня етнічної толерантності чи етнічної дистанції), від характеру правового регламентування розвитку національних меншин, від освітньої системи держави та програм міжкультурного діалогу, від мас-медійної діяльності. Справді демократична політика держави, що передбачає взаємну толерантність і безконфліктне співжиття в багатонаціональному суспільстві, не лише стирає бар'єри етнічних стереотипів, але й сприяє «позитивній» етнічній ідентифікації національних меншин. Проте щодо етнічної історії українців Пряшівщини, то тут, на думку дослідника, завжди існувало намагання домінуючої (славацької) етнічної спільноти прищепити українській меншині чужу мову, культуру та релігію, опираючись на слов'янську культурну спорідненість українців і словаків, їхню лінгвістичну близькість. На цьому тлі (та ще й за умови відсутності відповідної офіційної психологічної настанови на позитивне сприйняття етноніма «українець») у краї формувалися двомовні групи з подвійним етнічним усвідомленням, подвійною ідентичністю. До того ж після 1989 року щодо української меншини Східної Словаччини були запроваджені деструктивні за своєю суттю урядові програми деукраїнізації, що вуальовалися демократичними гаслами й зводилися до пропаганди

теорії про відмінність русинів від українців, до ідей кодифікувати окремих «русинський народ» та його мову. М. Соплига категорично спростовує вигадку про русинів як окремих, відмінних від українського, народ, метою якої є дестабілізація України як суверенної держави та асиміляція русинів-українців Пряшівщини. Для українців Словаччини, як слушно зазначає М. Соплига, «русинізація» — найнебезпечніший спосіб прискорення їх асиміляції.

В основі офіційної політики підтримки русинського сепаратизму в Східній Словаччині є акцентування демократичності вибору національної орієнтації, спотворення етнічної історії та етногенезу українців, ігнорування терміна «український» та зумисне насаджування в суспільному дискурсі терміна «русинський», систематична дискредитація українства в ЗМІ, тиражування негативних стереотипів щодо українців та їхньої культурно-історичної спадщини, а зрештою — прояви українофобії. Ідеться про довготривале систематичне акцентування лише на негативних сторінках минулого та сучасного життя, про спекулятивні перекошування та викривлення історичних подій з метою прищеплення громадськості синдрому українофобії²⁰. На переконання дослідника, оптимальному розвитку української меншини в краї не сприяє також тенденційний аналіз історії та сучасного становища місцевого українства з боку деяких наукових видань Словацької академії наук, автори яких у прагненні сконсолідувати свою державу вдаються до упередженого трактування історичної долі української етнічної спільноти Східної Словаччини, до маніпулювання з її етнічною та конфесійною належністю. У висліді все це породило певні негативні психічні синдроми в середовищі українців-русинів Пряшівщини, що прискорюють асиміляційні процеси серед них. Відтак, підсумовує вчений, русинський сепаратизм підтримують передовсім націоналістично спрямовані словацькі кола та їхні антиукраїнські прибічники: «аж занадто фальшива підтримка русинського сепаратизму може бути актуальною лише до часу повного розрушення

українського національно-культурного організму в Словаччині. Після цього, — застерігає дослідник, — намагання так званих «русинських проводирів» будуть даремними. Словаччина їх залишить на призволяще, а місце матиме вже самовільний процес словакізації предметної етнічної групи»²¹.

Дослідник вказує на послаблення ролі інтелектуальної еліти в етноідентифікаційних процесах, представники якої віддають перевагу ідентифікаціям за професією, громадянськими, конфесійними чи локально-територіальними критеріями; на загрозливі тенденції інтенсивної словакізації, умотивованої певними невідповідними ситуаціями та дискримінацією за мовно-етнічною ознакою.

Виявляючи деструктивні прояви в сучасних етноідентифікаційних процесах серед українців Пряшівщини, М. Соплига, утім, не обмежує своїх спостережень цими локально-регіональними реаліями, а піднімається до глибокого осмислення явища на загальноукраїнському матеріалі. Зокрема, основну причину асиміляційних процесів у середовищі русинів-українців у Словаччині, так само як і в інших країнах, учений слушно вбачає в тому, «що українство взагалі, тобто українська ідея уже століттями перебуває у перманентному, кризовому стані»²². Усвідомлюючи пряму залежність стану зарубіжного українства від рівня національної державно-політичної самореалізації українців, проти яких на їхніх етнічних територіях упродовж віків велася дискримінаційна політика чужих державних утворень, М. Соплига вказує на негативну проєкцію цих реалій на цілий український світ: «Систематичне винищування українства, довготривала цілеспрямована русифікація негативно впливали й на розвиток українців зарубіжжя. Під гаслом інтернаціоналізації і так званої консолідації радянського народу було знекровлено та zdeформовано національну свідомість українців. Унаслідок системного ігнорування їхніх прав на національно-культурний розвиток, через звуження сфери вживання української мови, цілеспрямоване стирання історичної пам'яті, ліквідацію національного шкільництва та культурно-освітніх закладів, послідовне

**Славетні народознавці з Пряшівщини:
шлях до наукових вершин**

руйнування соціально-економічної та культурно-традиційної основи українського села, дискримінацію та переслідування, масові виселення й переселення, значна кількість українців асимілювалася. Майже в таких самих умовах перебували й українські меншини в сусідніх країнах колишнього соціалістичного табору»²³. Відтак, на думку науковця, доля української меншини Східної Словаччини залежить від загальних геополітичних процесів у Європі, національної політики Словацької Республіки та соціально-економічної і державотворчої ситуації в Україні.

Торкаючись інших напрямів професійної діяльності М. Сополиги, бодай побіжно згадаємо його редакційно-видавничу практику, яка так само підпорядкована благородній справі опублікування джерел та досліджень з усіх царин наукового знання про українців Словаччини, про їхню етногенетичну й мовно-культурну єдність з усім етнічним українством. Зосібна, йому належить особлива заслуга в редакційно-видавничій підготовці й опублікуванні «Наукових збірників» Музею української культури у Свиднику. Під керівництвом ученого побачило світ 12 томів цього надзвичайно інформативного і єдиного за репрезентованою тематикою наукового видання (що по праву слугує народознавчою енциклопедією українсько-русинського населення Північно-Східної Словаччини), на сторінках якого в логічно вмотивованій послідовності порушуються найрізноманітніші україністичні проблеми в їх локально-територіальному вимірі (від історіографічних оглядів і опублікування джерел до мовних, літературознавчих та етнографічних розвідок, представлених авторитетним авторським складом у запровадженій рубрикації: «Історія», «Історія культури», «Етнографія та фольклористика», «Мистецтвознавство», «Мовознавство», «Літературознавство», «Звіти. Хроніка. Рецензії»). Справді, як спектр порушених у збірниках проблем, так і формат викладу матеріалу, узагальненого поважним науковим апаратом, засвідчує їх актуальність та високий рівень і переконливість аргументації. Надзвичайно

цінною є рубрика «З історії та джерел», яка вводить до наукового обігу нові або забуті архівні дані та рідкісні публікаційні матеріали й дослідження, серед яких, зокрема, і «Historia Carpatho-Ruthenorum» Михайла Лучкая.

У рубриці «Мовознавство» йдеться про соціолінгвістичні дослідження, лексично-семантичні особливості фразеології, мікротопонімію, церковнослов'янську мову, локальні говірки та діалекти, лексикографічні параметри словацько-українського словника тощо, що фактично в регіональному вимірі репрезентує майже всі напрями сучасного мовознавства. За таким самим проблемно-тематичним принципом побудовані й інші рубрики, що створюють повноцінну панораму досліджень з різних україністичних дисциплін за матеріалами з Пряшівщини.

Результатом наукової співпраці Мирослава Сополиги і мовознавців Зузани Ганудель та Івора Ріпки стало видання Музеєм фундаментального «Атласу українських говорів Східної Словаччини» Василя Латти, етнографічну спадщину якого М. Сополига підготував і опублікував у дев'ятнадцятому номері «Наукового збірника» Музею. Окремі томи збірника присвячені спеціальним науковим проблемам (словацько-українським взаєминам у сфері історії, культури, мови та літератури (т. 24); східно-християнським сакральним пам'яткам на словацько-польсько-українському пограниччі (т. 25) та ін.), винесеним на обговорення учасників зорганізованих М. Сополигою міжнародних наукових конференцій. Видання серії музейних збірників, які істотно збагачують палітру україністичних студій у цілому, заповнюючи прогалини вітчизняної гуманітаристики, — напевно, подвижницька праця, адресована як сучасникам, так і прийдешнім поколінням дослідників.

Європейській народознавчій громаді М. Сополига відомий не лише як визнаний дослідник народного будівництва й сакральної архітектури, але і як незмінний упорядковувач 25-ти років керівник Музею української культури у Свиднику, що постав 1956 року, а нині є потужним центром україністичних досліджень у Словаччині. Учений має безпосереднє відношення до

творення сучасних експозицій Музею — саме під його керівництвом на основі ґрунтового наукового дослідження про культурно-історичний розвиток українського населення ЧСФР сформована постійна музейна експозиція площею 1700 м², що хронологічно охоплює період від найдавніших часів до сучасності. Відкрита 1991 року за участі науковців з 18-ти країн світу, вона була високо поцінована етнографічною громадою Словацької академії наук — її авторський колектив одержав Першу премію Словацького етнографічного товариства.

Історія Музею української культури, лише саму назву якого на початку 1990-х років (у зв'язку з курсом на так звану деукраїнізацію) заповзяті владоможці офіційно змінювали мало не 10 разів, силкуючись заставити колектив зректися його означення «український», як у варцадлі відбиває непросту долю українців-русинів Пряшівщини і директора Музею Мирослава Сополіги зосібна. Безпідставні звинувачення й неодноразові звільнення з роботи, образливі публічні кампанії з метою дискредитувати вченого, що тривали з різною інтенсивністю роками, — таку ціну довелося сплатити досліднику за свою принципову позицію самовідданого служіння своєму народові. Проте ці випробування лише гартували характер ученого, якому все ж таки вдалося зберегти і Музей, і його українську сутність.

Невпинний пошук правдивого знання про свій народ мобілізував М. Сополігу на наполегливу працю з розгортання широкомасштабної дослідницької та експедиційно-пошукової і пам'яткоохоронної діяльності. Експедиційні дослідження науковця в царині народного будівництва та етнокультури українського населення Східної Словаччини, проведені у 226-ти селах, дозволили сформувати колекцію найтиповіших зразків народної житлобудівної традиції, що лягла в основу започаткованого 1975 року експозиційного комплексу просто неба (скансен), який постав на основі розробленого вченим нового музейного проекту. Нині ця експозиція, площею 11 га, налічує понад 50 пам'яток і є одним з найвизначніших музейних осередків Сло-

ваччини як за рівнем науково-дослідницької та пам'яткоохоронної роботи, так і за масштабами його просвітницької діяльності.

Як ініціативний громадський діяч — справжній гуманіст, М. Сополіга щиро опікується питаннями міжнародного миру і злагоди — він розробив і зреалізував низку проєктів, спрямованих на гармонізацію українсько-словацьких відносин (міжнародна наукова конференція у 2006 р. «Словацько-українські взаємовідносини в області історії, культури, мови та літератури»), на налагодження доброзичливих толерантних міжнародних стосунків у країні («Музейна презентація національних меншин в Словаччині», 1996 р.). Відповідаючи на потреби часу і дбаючи про міжкультурний діалог у Європі, М. Сополіга сприяє реалізації сучасних популярних проєктів, присвячених Дням європейської культурної спадщини (Свидник) та використанню музейного потенціалу для розвитку туристичного руху (у рамках транскордонної співпраці між Польщею та Словаччиною).

Водночас М. Сополіга — організатор, спів-організатор та учасник багатьох міжнародних конференцій, симпозіумів та семінарів у Словаччині, Україні, Польщі, Чехії, Бельгії та Голландії. Нині вчений у складі організаційного комітету провадить підготовку 25 конференцій Асоціації європейських музеїв просто неба.

Свідченням широкого визнання наукового доробку і знань М. Сополіги є запрошення вченого у 2007 році до акредитаційного процесу Інституту етнології в ролі експерта з оцінки роботи (за 2003—2006 рр.) і визначення перспектив діяльності Етнологічного інституту Словацької академії наук (на подальший чотирьохрічний період).

Незаперечний науковий авторитет ученого маніфестує поважний список його офіційного членства у провідних дослідницьких і урядових структурах — дійсний член Товариства ім. Т. Г. Шевченка, віце-президент Міжнародної асоціації українців, дійсний член Асоціації європейських музеїв під відкритим небом (Association of European Open Air Museums), член Спеціалі-

**Славетні народознавці з Пряшівщини:
шлях до наукових вершин**

зованої вченої ради Національної академії наук України, член Ради Уряду Словацької республіки у справах національних меншин (1991–1998), член Президії Союзу музеїв Словаччини, довго-річний член Президії Етнографічного товариства Словаччини, член Президії Світової федерації українських лемківських організацій, багаторічний член Президії Центральної Ради Союзу русинів-українців Словацької республіки.

Дослідник підтримує найтісніші наукові зв'язки з Україною. Так, з 2006 року він є почесним доктором Ужгородського національного університету. Учений був активним учасником міжнародної українсько-словацької етнографічної експедиції 1991 року на Пряшівщині, матеріали якої покладені в основу двотомної історико-етнографічної монографії «Лемківщина» (Львів, 1999). Під керівництвом М. Сополіги триває підготовка до важливої наукової конференції «Українці в прикордонних областях Карпат: проблеми акультурації, асиміляції, ідентифікації», що відбудеться влітку 2011 року.

Давня і плідна співпраця поєднує М. Сополігу з народознавцями Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України: Мирослав Дмитрович — багаторічний член Спеціалізованої вченої ради ІМФЕ, автор і член редколегії інститутського часо-

пису «НТЕ», співавтор і рецензент колективних фундаментальних праць з етнічної та етнокультурної історії України, експерт і опонент під час захисту дисертаційних досліджень. Високо поцінуючи науковий доробок ученого, етнологічна громада України висловлює найщиріші побажання здоров'я та нових звершень ювіляру і в його особі всьому шанованому колективу його однодумців-науковців Музею української культури, який цьогогоріч святкує своє 55-річчя.

Окидаючи поглядом науковий шлях ювіляра, думається, що небагато знайдеться дослідників, котрі могли б дорівнятися до його дивовижних досягнень, які складають понад 800 позицій наукових статей, музейних путівників і рецензій та близько 30-ти авторських або виконаних у співавторстві книжкових видань. Такого наукового ужинку вистачило б на цілий колектив! А попереду нові наукові горизонти: сьогодні чекає на своє видання фундаментальне дослідження М. Сополіги «Українці Словаччини: матеріальні вияви народної культури та мистецтва»; під його керівництвом завершується робота над монографією «Історія Лемківщини», що матиме справді резонансний вплив на цілу українську історію й культуру та на народознавчий потенціал української науки.

З роси та з води Вам, славетний ювіляре!

¹ Цит. за: Данилюк А. Г. Дослідження народно-го житла // НТЕ. — 1985. — № 3. — С. 84.

² Сополіга Мирослав. Перлини народної архітектури. — Пряшів, 1996. — С. 19.

³ Там само. — С. 41.

⁴ Там само. — С. 61.

⁵ Там само. — С. 107.

⁶ Там само. — С. 469.

⁷ Вархол Й. До вершини наукового Олімпу (До 60-річчя від дня народження доктора філософії Мирослава Сополіги, доктора історичних наук) // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. — Свидник, 2007. — Вип. 24. — С. 467.

⁸ Див.: Сополіга М. Музей української культури в Свиднику на початку третього тисячоліття (2000–2009 р.р.) // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. — Свидник, 2010. — Вип. 25. — С. 426–455.

⁹ Сополіга М. До питань етнічної ідентифікації та сучасних етнічних процесів українців Пряшівщини // Науковий збірник Музею українсько-руської культури у Свиднику. — Пряшів, 2001. — Вип. 22. — С. 208–237.

¹⁰ Див.: Там само. — С. 208.

¹¹ Там само. — С. 209.

¹² Там само.

¹³ Там само. — С. 211.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Там само. — С. 213–214.

¹⁷ Там само. — С. 214.

¹⁸ Там само. — С. 221.

¹⁹ Див.: Там само. — С. 217.

²⁰ Див.: Там само. — С. 230.

²¹ Там само. — С. 226.

²² Там само. — С. 233.

²³ Там само.